סימן קעח

(א) [א]אין הולכין בחוקות העובדי כוכבים (ולא מדמין להם), ולא ילבש מלבוש המיוחד להם[1]. [ב]ולא יגדל ציצת ראשו כמו ציצת ראשם, ולא יגלח מהצדדין ויניח השער באמצע, [ג]ולא יגלח השער מכנגד פניו מאוזן לאוזן ויניח הפרע. ולא יבנה מקומות כבנין היכלות של עבודת כוכבים כדי שיכנסו בהם רבים כמו שהם עושים. הגה אלא יהא מובדל מהם במלבושיו ובשאר מעשיו[2]. [ז]וכל זה אינו אסור אלא בדבר שנהגו בו העובדי כוכבים לשם פריצות, כגון שנהגו ללבוש מלבושים אדומים והוא מלבוש שרים, וכדומה לזה ממלבושי הפריצות[3], או בדבר שנהגו למנהג ולחוק

---

[1] עי' ב"י שעכ"ז אין חיוב להשתנות מן הגוים אלא שלא יעשה מה שמיוחד להם. ועי' שו"ת מהרי"ק סימן פח (אשר הוא מקור לדברי הרמ"א) ולא קאמר סתם שלא יצא בארגמן או בקלוסן כמו שהם יוצאים, אלא ודאי נראה דלא שייך לאסור משום הולך אחר חקותיהם אלא היכא שהדברים מראים שהישראל מתדמה אליהם, כגון שעושה מעשה התמיה אשר אין לתלות טעם בעשייתן אלא מפני חקם וכו' האומר הואיל והן יוצאין וכו' שהוא מכוין להתדמות אליהם כדפירשתי אבל בענין אחר לא.

[2] משמע דלא כב"י הנ"ל.

[3] ואפילו ניכרת ביתר מלבושיה שהיא יהודית ורק מלבוש אחד של גוי שמורה על מניעת הצניעות עוברת על לאו (שו"ת דברי חיים יורה דעה חלק א סימן ל).

ועי' שו"ת אגרות משה (יורה דעה חלק א סימן פא) ז"ל: אבל הבגדים שיש בהן פריצות ממש שנעשו מחדש בבגדי נשים אף שבעוה"ר כיון שגם הישראליות מלובשות בהן גם מתחלה אין להחשיבן מלבושי נכרים מצד עצם הבגדים אבל עצם הפריצות אולי יש להחשיב מחוקות העכו"ם וממילא יש לאסור בגדים אלו לישראליות לבד ענין הפריצות מצד עצמם גם מצד מלבושי נכרים.

ועי' תשובות והנהגות (חלק א סימן תנג) ז"ל: ומיהו ברמ"א ר"ס קע"ח פוסק שאין איסור אלא אם נהגו העכו"ם מפני פריצות, והגר"א זצ"ל בביאורו חולק ואוסר בכל אופן, אם עושים כן רק מפני שכך מנהג העולם דהיינו העכו"ם. וכפי הנראה מנהג ישראל בבגדים ארוכים, ונהגו בקצרים מפני שלעכו"ם כך יפה יותר, ושינו מנהגם ובזה לדעת הרמ"א אין כאן איסור כיון שאין נוהגין כן לפריצות, אבל לדעת הגר"א יש לצדד לאסור, כיון שבלי העכו"ם לא היו לובשים, ואף שאין בזה פריצות אסור לדידיה. אבל יש לומר שבזמנינו אלו שלובשים כן אינו כדי להדמות לעכו"ם ח"ו, אלא לשם יופי, ובזה אין איסור מדינא וכ"כ באגרות חזו"א ח"ג.

ואין טעם בדבר, דאיכא למיחש ביה משום דרכי האמורי, ושיש בו שמץ עבודת כוכבים מאבותיהם. אבל דבר שנהגו לתועלת, כגון שדרכן שכל מי שהוא רופא מומחה יש לו מלבוש מיוחד שניכר בו שהוא רופא אומן מותר ללובשו, וכן שעושין משום כבוד או טעם אחר מותר. לכן אמרו שורפין על המלכים[4] ואין בו משום דרכי האמורי:

- לא יגדל וכו׳ ולא יגלח – יש לישראל להבדיל מהם מה לי בכך ומה לי בכך, כי המדינות חלוקות במנהגם בזה (ט״ז).
- ויניח הפרע – צריך להוסיף לאחוריו (ט״ז).
- ולא יבנה מקומות – היינו שלא יעשה צורות כמו שהם עושים או שלא ישים סימן לקבץ בו הרבים כדרך שהם עושים (ט״ז), אבל אותם שעושים לועד שלהם להתייעץ על עסקיהם ולמשפט אין איסור לבנות כתבנית אותם היכלות[5] (ש״ך).
- מלבושים אדומים – שאין דרך הצנועים להיות אדומים בלבושם וצבע השחור הוא דרך צניעות (ש״ך), אבל בשעת השמד מותר לשנות מלבושיו כדי שלא יכירוהו שהוא יהודי (ש״ך)[6].
- שורפים על המלכים - היינו ששורפים כלי תשמישו שלא ישתמש בהן אחר (ט״ז).

---

[4] שזה כבוד למלך (ר״ן שם).

[5] עי׳ נוב״י ח״ב או״ח סי׳ יח שנשאל אם לעשות בית הכנסת בצורה של מתומנה (octagon) וז״ל: אני תמה למה יעשו כזה ואני חושב אולי ראו בהיכלי שרים או בבתים אחרים כזה ורוצים להדמות להם. ובאמת אין נאה לנו בגלותנו להדמות ולהתקנאות בשרים. ואם הוא מטעם הזה אני קורא על זה וישכח ישראל עושהו ויבן היכלות. ולכן טוב הדבר שלא לחדש דבר ממנהגים ישנים ובפרט בדור הזה. אבל אם הוא מטעם שבתמונה זו המקום מרווח להם יותר אז אין בזה חשש איסור. ועי׳ שו״ת יהודה יעלה (או״ח לט) שלעשות מגדל על גג בית הכנסת הוה איסור תורה משום ובחוקותיהם לא תלכו, והוה חילול ה׳.

[6] עי׳ תורה מציון שנה ה׳ חוברת ב׳ סי׳ יח משו״ת הגרי״א שהיום שאין בבגדים אדומים איסור מאחר שאין נוהגים כן העכו״ם. ועי׳ שו״ת חתם סופר (חלק א אורח חיים סימן קנט) ז״ל: אילו היה תחלת מנהגו באיסור, היה משום חוקי הגוים, אבל אחר שכבר נהגו ישראל לגלח [ולא משום איסור], תו אין בו שום נדנוד ופקפוק כלל אפילו ריח איסור אין בו.

(ב) ׳מי שהוא קרוב למלכות וצריך ללבוש במלבושיהם ולדמות להם מותר בכל:

- מותר בכל – מאחר שלא פירשה התורה שום דבר ומסרה לחכמים והם ראו להתיר לקרובים למלכות (ט״ז).

(ג) ׳מי שאכל ושייר פתיתין על שלחנו לא יביא פת שלימה ויניח על השלחן: הגה יש מקומות שנהגו לערוך שלחן ולשום עליו מיני מאכל הלילה שלמחר מלין תינוק ויש בזה איסור משום (ישעיה סה יא) העורכים לגד שלחן אבל לערוך מטה למזל התינוק יש מתירין[7]:

---

[7] עי׳ שו״ת תשב״ץ חלק ג סימן קלג ז״ל: אסור לשמוח עמהם ביום אידם ולא מצינו חילוק בזה בין עובדי ע״ז לשאינן עובדי ע״ז וא״כ אפילו לא היה כבש זה קרבן היה מן הדין לאסור להתעסק עמהם בשחיטה ולהשתתף עמהם באכילה וגם מפני שהם מצריכים לשחוט בהמתם לפנות אל הדרום אפילו שלא ביום אידם, השוחט להם הוא חייב מלקות משום לא תלכו בחקות העכו״ם.

ועי׳ שו״ת מהר״י מברונא סימן לד (הובא במ״ב סי׳ ח) אנן דדיירינן בין האומות ואינהו אזילי בגילוי הראש וחשיב כחוקות הגוים ולא מינכר ביניהון אלא בכיסוי הראש השתא חשוב כעובר על דת יהודית. ועי׳ ט״ז או״ח סי׳ ח סק״ג ז״ל: שהאיסור דווקא כאשר מורידים את הכובע בדווקא (וכן נקט אג״מ או״ח ח״א סי׳ א׳, ומוסיף שלילך ד׳ אמות הוי מידת החסידות שכולם נוהגים בו).

ועי׳ שו״ת רדב״ז חלק ד סימן קז (אלף קעח - אלף קעט), אפי׳ המתירים שאר הצורות ואריה בכלל בנ״ד מודו דאסור לעשותו בבית או בשדה דאיכא משום לא תלכו בחקות הגוים. לפי שחק הוא לעובדי כוכבי׳ ומזלות בכל מקומות מושבותם ודירתם שמציירים אותו הכוכב שעובדים בבית תפלתם וכו׳ אם כן כל ישראל המצייר צורה כזו על פתח ביתו או על הארמש שלו או בכל מקום שיהיה בממשלה ההיא עובר משום ובחקותיהם לא תלכו שהוא מראה בעצמו שהוא תחת ממשלת השר שלהם ומה׳ יסור לבו ואינו בכלל יעקב חבל נחלתו.

ועי׳ שו״ת בית יהודה חלק אורח חיים סימן ח, לא שייך חקותיהם אלא בקום עשה שדבר שהם נוהגין לעשותו לחוקה אין לנו לעשותו אבל דבר שאינן עושין בידים אלא שהם נמנעין מעשייתו בשב ואל תעשה אין לנו איסור במניעתו משו׳ חוק שלהם דכל שאינו נעשה בידים לא מיחזי מניעתו דמשום חוקה הוא

ועי׳ שו״ת לבושי מרדכי אבן העזר מהדורה קמא סימן מז, המנהג גורע וגרוע באיזה מקומות של מדינת גאליציען אשר גם בביהכ״נ של קהל יראים

עושים החופה בביהכ"נ, ועיניך שפיר חזו מ"ש בזה בתשו' אחרונים, כולם רבותינו אשר כל ישראל נשען עליהם, תופסים לעיקר כמש"כ הרמ"א אה"ע סי' ס"א [ס"א] שנוהגים לעשות החופה תחת כיפת השמים, ויותר מזה צווחו בהרמת קולם על גודל איסורים החמורים שנצמח מזה, הא' שינוי מנהג להדמות לחוקת הגוים כידוע שעוברים בזה על כמה לאוין.

ועי' שו"ת בית שערים חלק יורה דעה סימן תכז, מה שנושאין המת בעגלה כזו לאו מאורייתא ילפינן דבמת ל"ש טעם זה רק מיניהו ילפינן שפיר שייך בזה משום חוקות העכו"ם ואסור.

עי' שו"ת מלמד להועיל חלק א (אורח חיים) סימן טז, מק"ק פראג שהיה שם מקדם ארגעל [כלי נגינה] בביה"כ, אולי נבנתה הבית הכנסת עם הארגעל הזה (כלי נגינה), בעוד שלא היה מנהג זה בעבודתם ובאמת כפי ששמענו עמדה בית הכנסת הלזו מזמן בית שני, וכאשר נתקנה בהיתר, שוב לא היה האיסור חוקת העכו"ם חל עליה, ולא זזה ממקומה. אבל כאשר נפלה באמת אין מקימה עוד, מפני שבעת נפילתה כבר הנהיגו כלי שיר זה, ר"ל בארגעל, בבתי עבודתם לשם עבודתם דוקא ואסורה.

ועי' שו"ת שיח יצחק סימן קג, ע"ד לקיחת ס"ת ליד בעת ברכת המלך שמברכים בשבת (כבסי' רפ"ד ס"ז), וע"ד המג"א שם [סק"ז]. עיין בספר אלה דברי הברית, אשר רצה א' מממציאי חדשות לתקן, ב"ה שפה לא נשתרבב מנהג רע כזה נוגע לחוקות העכו"ם. ובמשכיל אל דל ח"א, צועק ככרוכיא על החזנים האוחזים הס"ת באמירת גדלו????, כאשר עושים כת החדשים. ועיין שו"ת מחנה חיים (ח"ב או"ח סי' ב').

לנטוע עצים או פרחים על קבר, המנחת אלעזר ח"ב סי' עח מתיר, והפאר אהרן סי' יד אוסר.

ועי' שו"ת אפרקסתא דעניא חלק א סימן קיח, ותו דאפי' ל"ה לנו שום מקור לבימה באמצע רק שהוא מנהג בכל תפוצות ישראל החרדים לדבר ה', בודאי אסור לשנות משום אל תטוש תורת אמך, כ"ש בדורות אחרונים שבעוה"ר כל העושים בדרך אחרת, רעה נגד פניהם להדמות לחקות הגוים ר"ל, והו"ל תו איסור גמור מה"ת משום ובחקותיהם ל"ת.

עי' שו"ת מנחת יצחק חלק א סימן כט, שנוהגין בכמה מקומות להעמיד אילנות בחג השבועות בבית הכנסת והובא המנהג הלז במג"א (סי' תצ"ד סק"ד), וח"א הביא מהגר"א ז"ל דמנע המנהג הלז משום חוקות העכו"ם, והד"ש כתב לקיים המנהג משום דכל מה שעושים משום כבוד, אינו בכלל חק לע"ז

עי' שו"ת מגדנות אליהו חלק א סימן יח, נכון המנהג שהיה לפנים בערי אשכנז שהיה השמש הולך לקרוא לבית הכנסת או היה חובט על השער לסימן שילכו לביה"כ, אף שבניקל היה להם לעשות זוג ועינבל להעיר לבוא לביה"כ ומנעו מזה משום שהיה מחקות העכו"ם ונימוסיהם, ואם עושין כן

- לא יביא פת שלימה – דווקא להביא שם אסור אבל אם היה שם א"צ להסירו (ש"ך), ובפתיתים לבד יש מצוה להניחם שיהא מוכן לעני (ט"ז).
- שלמחר מלין תינוק - דווקא לערוך שלחן, אבל אם אוכלים סעודה, זה מותר (ש"ך), אבל אינו סעודת מצוה כלל (פ"ת).
- שם – אבל מותר להניח חלות על השלחן בליל שבת שיהא שם כל הלילה שהוא כבוד השבת שכבודו בלחם משנה ואפילו קודם שבת מיד מוציאין אותן מהתנור מניחין אותן על השלחן (ט"ז).

סימן קעט

לקרוא ולקבץ ע"י זוג הן גדולים או קטנים הוא איסור גמור עיין שם, הרי שאסור לקרוא אנשים ללכת לביה"כ ע"י צלצול.

עי' שו"ת מגדנות אליהו חלק א סימן יח, והנה בנדון דידן הרי אין מטרת הצפצוף לקרוא ולאסוף אנשים לביה"כ עי"ז, ומטרתו הוא להזכיר לכל אחד ואחד בכל מקום שהוא לקרות ק"ש בזמנה, וממילא אינו דומה לחקות העכו"ם, שהם מצלצלין כדי לאסוף אנשים לבוא לבית ע"ז שלהם, משא"כ כאן מטרתו אינו לאסוף אנשים אלא להזכיר, והוא כמו צופר שעושים כדי להודיע מתי הוא זמן הדלקת נרות שבת שלא פקפק על זה שום אדם מעולם, כיון שאין מטרת הצופר הנ"ל לאסוף לביה"כ אלא להזכיר הזמן, ואינו דומה לדברי הראב"ד הנ"ל, ואין בו משום חקות העכו"ם, ובצירוף הטעמים הנ"ל שאין כוונתו להתדמות להעכו"ם והוא דבר שיש בו טעם בודאי מותר.

ועי' ע"ז יח ע"ב שללכת לתאטרון איסור של מושב ליצים ,ועי' חינוך רסב שה"ה יש בו איסור של ובחוקותיהם לא תלכו.

ועי' שו"ע (אורח חיים סימן תקפא): רבים נוהגין לאכול בערב ראש השנה קודם עלות השחר (מהרי"ל) משום דרכי האמורי שהיו נוהגים להתענות בערב חגיהם. ועי' מ"ב תר"ה סק"ד.

העושה דבר מחוקות העכו"ם משום טעם מסוים ולא משום דנהגו כן העכו"ם יש אוסרים (יד קטנה) ויש מתירים מהרי,ק, ואפילו אם אין מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו (מהר"ם שי"ק@).

הבא ממקום שבגדיהם משונים מעכו"ם לדור במקום שיאן בגדיהם משונים מעכו"ם אין איסור לשנות בגדיו (אג"מ פא ?).

הקשה על שלחן משום עין הרע יש לחוש בו משום דרכי אמורי (כרם שלמה קעח א אות יג סק"ו).

(א) ח'אין שואלין בחוזים בכוכבים ולא בגורלות[8]: הגה משום שנאמר (&) תמים תהיה עם ה' אלהיך. ט'וכ"ש דאסור לשאול בקוסמים ומנחשים ובמכשפים[9]:

- לשאול בקוסמים – יש אומרים שמותר לחולה לשאול בקוסמים ומכשפים, וי"א שדווקא חולה שיש בו סכנה או שבא לו חולה על ידי כישוף או מקרה ורוח רעה, וי"א אפיל ולחולה אסור בכל ענין (ש"ך).

(ב) י'נהגו שאין מתחילין[10] בב' ובד'. ואין נושאין נשים אלא במילוי הלבנה[11]: הגה י"א'ולכן נהגו ג"כ להתחיל ללמוד בר"ח כי אע"פ שאין ניחוש יש סימן[12]. במה שאדם יודע שהוא כנגד המזל לא יעשה ולא יסמוך על הנס, אלא שאין לחקור אחר זה משום תמים תהיה כמו שנתבאר:

(ג) י"ב'האומר פתי נפלה מפי, או מקלי מידי, או בני קורא לי מאחרי, או שצבי הפסיקו בדרך, או שעבר נחש מימינו, או שועל משמאלו,

---

[8] <u>האלף לך שלמה</u> (או"ח סי' ס"ב) – "שא' לבאר לך איך אנו נוהגין להטיל גורל בקדיש וכדומה הא כתב הש"ך בשם התוס' דאין שואלין בגורלות. הנה דע כוונת התוס' הוי על מה ששואלין בגורלות **על להבא** מה יהי' כגון אם יחי' החולה או ימצא האבדה וכה"ג על ענינים דלהבא אין לשאול דכתיב תמים תהי' עם ה' אלקיך אבל להפיס בין ב' ענינים לידע אם שייך לזה או לזה זה ודאי מותר ואין שייך בזה לומר תמים תהי' שהרי בבהמ"ק הי' מפייסין מי שוחט וכו' וכן שנינו במשנה ופוסקים אין מטילין וכו' ביום טוב מכלל דבחול שרי להטיל גורל וכן בקרא מפורש אך בגורל תחלק הארץ ואיך מצוה הקדוש ברוך הוא לעשות דבר שלא כהוגן ובע"כ דבכה"ג ליכא איסור גורל כלל לכך להטיל על קדישים או כדומה לזה אין בזה מיחוש ופקפוק כלל".

[9] עי' שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תתנ"ו שהאיסור היא דווקא לדעת עתידות, אבל אם יש לעשות הנהגה א' או ב' מותר לשאול, ואין בזה איסור, ונשאר בצ"ע???, וכן שם סי' תנ"ד שכל האיסור היא בדווקא עבור העתיד ולא דבר אחר.

[10] דהיינו שום דבר.

[11] אין לדחות נישואין משום מילוי הלבנה (תשבוה מאהבה ח"ג) וכן במקום הפסד או צרוך גדול, וכן בנישואי אלמון או אלמנה (שד"ח ח"ז חו"כ אות כא סק"ה).

[12] עיי"ש בסמ"ק שעיקר הטעם להמתין לבחורים הבאים מחוץ לעיר ואף לסימנטוב.

ולמי שאירע לו אחד מאלו עושה ממנו ניחוש שלא לצאת לדרך, או שלא להתחיל במלאכה, וכן המנחשים בחולדה ובעופות ובכוכבים, וכן האומר אל תתחיל לגבות ממני שחרית הוא, מוצאי שבת הוא, מוצאי ר"ח הוא, יג וכן האומר שחוט תרנגול שקרא כעורב ותרנגולת זו שקראה כתרנגול אסור[13]. הגה יד י"א אם אינו אומר הטעם למה מצוה לשחוט התרנגולת אלא אומר סתם שחטו תרנגולת זו מותר לשחטה כשקראה כתרנגול וכן הוא המנהג:

- האומר אל תתחל – כל האיסור כשאומרים בפה, אבל אם חושבים ובגלל הנחש נמנע מעסיקו מותר שראוי לאדם לחוש על החשש שחוששין בו הבריות (בפ"ת).
- אם אינו אומר הטעם – דווקא כאן שיש שינוי טבע הותר לו לעשות ללא אמירה אבל מש"כ במחבר אסור אפילו ללא אמירה (ט"ז), וי"א שמותר לומר ששוחט בגלל זה (ש"ך).

(ד) בית תינוק ואשה אף על פי שאין ניחוש יש סימן: הגה אם הצליח אחר זה ג' פעמים או לא. וכן טו מותר לומר לתינוק פסוק לי פסוקיך[14]. י"א טז לאדם מותר לעשות לו סימן בדבר שיבא לעתיד כמו שעשה אליעזר עבד אברהם או יהונתן, יז ויש אוסרין, וההולך בתום ובוטח בה' חסד יסובבנו:

- יש סימן - אם מצליח בסחורה ראשונה אחר שבנה בית או שנולד התינוק או שנשא אשה סימן הוא שהולך ומצליח ואם לאו אל ירגיל לצאת יותר מדאי שיש לחוש שלא יצליח (ש"ך).
- פסוק לי פסוקיך – משמע שאפילו לעשות מעשה ולסמוך עליו לעתיד מותר דחשבי קצת נבואה (ש"ך).

(ה) יח חובר חבר זהו שעל ידי לחש מקבץ חיות או נחשים ועקרבים יתושים ופרעושים:

- זהו – אע"ג שמכוון שלא יזיקו ומחברן למקום מדבר שלא ימצאו ביישוב ויזיקו (ש"ך).

---

[13] ולכן אסור לתלות על פתח ביתו חפצים מסויימים בשביל הצלחה (כרם שלמה קעט אות י').

[14] כך מפרש הרמב"ם מש"כ לעיל תינוק, וצ"ע אם חולק.

(ו) [יט]מי שנשכו עקרב מותר ללחוש עליו ואפילו בשבת, [כ]ואע"פ שאין הדבר מועיל כלום[15] הואיל ומסוכן הוא התירו כדי שלא תטרף דעתו עליו[16]:

- אפילו בשבת – שאסור להרבות בשיחה כמש"כ באו"ח סי' ש"ז (ש"ך).

(ז) [כא]מי שרודפים אחריו נחש ועקרב מותר לחבר כדי שלא יזיקוהו:

- מותר – דאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש (ט"ז וש"ך).

(ח) [כב]הלוחש על המכה או על החולה, [כג]ורוקק ואחר כך קורא פסוק מן התורה, אין לו חלק לעוה"ב. ואם אינו רוקק איסורא מיהא איכא. ואם יש בו סכנת נפשות הכל מותר: הגה וי"א [כד]לכל זה אינו אסור אלא כשקורא הפסוק בלשון הקדש אבל בלשון לעז לא. ומיהו ברוקק טוב ליזהר בכל ענין, בפרט אם מזכירין השם שאין לו חלק לעוה"ב:

- הלוחש – כל רפואה שעושים רחוק מהחולה אסור (פ"ת).
- ורוקק – כיון שמזכיר שם שמים על הרקיקיה הוי בזיון, ומה שנוהגים קודם ואנחנו כורעים מותר שהכל יודעים שהיא לבזיון הגילולים (ט"ז).
- שם – משמע שהקורא פסוק ללא שם אף ברקיקיה ליכא אלא איסורא (ש"ך).
- ואח"כ קורא – המחבר הוא שיטת רש"י אמנם דעת הטור היא דהאיסור אפילו ברוקק אח"כ (ט"ז).

(ט) [כה]תינוק שנפגע אין קורין עליו פסוק ואין מניחין עליו ס"ת:

- תינוק – וה"ה גדול (ש"ך).
- אין קורין – היינו ללא סכנת נפשות, אבל במקום סכנת נפשות מותר (ט"ז)

(י) [כו]הבריא מותר לקרות פסוקים להגן עליו מהמזיקין:

---

[15] עי' אריכות בגר"א החולק.

[16] עי' ד"מ בשם הר"ן שלחש שאין אנו יודעים אם יש בסה משום רפואה מותרים מספק ורק אסור אותן שבדקו ואינן מועילים, והביא דברי הר' יונה והמרדכי שכל לחש שאינו ידוע שהו אממוחה אסור משום דרכי אמורי, והרמב"םסובר שכל קמיע אסורה אם לא שנשכו נחש ועקרב שאז כולם מותרים שלא תטרף דעתו.

(יא) למדוד האזור וללחוש עליו מותר ואפי' בשבת: הגה ועיין בא"ח סימן ש"ו וה"ה שאר לחשים, ועיין בא"ח סי' ש"א איזה לחש וקמיע אסור:

- סימן ש"ו – סעיף ז' (ש"ך)
- סימן ש"א - סעיף כה וסעיף כז (ש"ך).

(יב) מותר להתרפאות בקמיע אפי' יש בהם שמות, וכן מותר לישא קמיעין שיש בהם פסוקים, ודוקא להגן שלא יחלה אבל לא להתרפאות בהם. מי שיש לו מכה או חולי אבל לכתוב פסוקים בקמיעים אסור[17]:

- אבל לכתוב פסוקים – אסור משום שאם תפול דליקה בשבת אסור להצילם ולהטריח עבורם בשבת (ט"ז).

(יג) [כ]דורש אל המתים זה שמרעיב עצמו ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח הטומאה:

(יד) [כח]להשביע את החולה לשוב אליו לאחר מיתה להגיד לו את אשר ישאל אותו מותר. ויש מתירין אפי' לאחר מותו אם אינו משביע גופו של מת רק רוחו:

(טו) [כט]אוחז את העינים אסור [ל]וע"י ספר יצירה מותר אפילו לעשות מעשה:

- אוחז את העיניים – ולוקה[18] כאשר עושה מעשה בעצמו שזה איסור מעונן, אבל כאשר הוא גורם שמעשה יעשה לבד אינו לוקה שזה בכלל מכשף ולאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד אין לוקין עליו (ט"ז). ואלה שעושים כך בחתונות עוברים על לאו, ואלו שמבקשים שיעשה עוברים על לפני עור, ולכן מי שבידו למחות צריך למחות, וכ"ש שאסור להסתכל, ואם העושה ההוא גוי מותר לראות (פ"ת).
- וע"י ספר יצירה – דווקא על ידי חסידים ונביאים ובתנאי שיתעסקו בהם בקדושה ובטהרה ולצורך קדושת השם או לצורך מצוה רבה, אבל לא נמצא זה בדורות הללו (ש"ך).

---

[17] עי' הערה 16.

[18] וזה נוגע לכל כוסם אפילו למשחק. אמנם אם מראה קודם מותר (כרם שלמה סקל"ז אות ב).

(טז) [לא]מעשה שדים אסור ויש [לב]מי שמתיר לישראל בהם על הגניבה: הגה וכיוצא בזה. [לג]וע"י השבעה שמשביע אותם ע"י שמות יש מתירין בכל ענין. מ"מ רוב העוסקים בזה אינן נפטרים מהם בשלום, על כן שומר נפשו ירחק מהם:

- וכיוצא בזה – שאז אינו עושה מעשה (ש"ך).

(יז) [לד]הנוהגים לערוך שלחן עם מיני מאכל בליל המילה ואומרים שהוא למזל התינוק אסור: (ועיין לעיל סוף סימן קע"ח):

(יח) [לה]לקטר הבית בעשב שיש לו ריח טוב יש מי שאוסר אא"כ עושה כן כדי להסיר ריח רע:

- מי שאוסר – שנראה כמקטיר לשד (ש"ך).

(יט) [לו]המקטר לשד לחברו ולכופו לעשות כרצונו חייב משום עובד עבודת כוכבים. הלומד מן האמגושי אפילו דברי תורה חייב מיתה:

- הלומד – היינו שלומד עניני כישוף לעשות, אבל למוד דברי תורה להבין ולהורות מותר כ"ז שהמלמד לא מין לעבודת כוכבים (ש"ך).

סימן קפ

(א) [לז]כתובת קעקע היינו ששורט על בשרו וממלא מקום השריטה בחול או דיו או שאר צבעונים הרושמים[19]:

- ששורט – ה"ה אם כותב בצבע תחילה ואח"כ שוטר במקום הצבע (ש"ך).
- שם – בכל מקום שיעשה כן על בשרו חייב בכל מה שיכתוב (ש"ך). וי"א שאין חיוב מכות אא"כ כתב צורת אותיות, ואות א' מספיק לחייב, וללא אות אסור מדרבנן (פתחי תשובה).

(ב) [לח]אם עושה כן על בשר חבירו אותו שנעשה לו פטור אא"כ סייע בדבר:

- חבירו – עי' לקמן סעיף יא (ש"ך).
- פטור – אבל אסור (ש"ך).

---

[19] חייב אפילו אינו כותב שם ע"ז (טור).

(ג) [לט]מותר ליתן אפר מקלה על מכתו:

- על מכתו – שמכתו מוכיח עליו שעשה משום רפואת המכה ולא משום חוקות העכו"ם (ש"ך), וזה אפילו אם אפר כירה שהוא קשה ומקעקעת מ"מ מקום מכה והרושם מוכיח עליו ואפילו לאחר שנתרפא המכה מ"מ נשאר שם רושם המכה (ט"ז).

(ד) [מ]הרושם על עבדו שלא יברח פטור. [מא]ונראה דלכתחילה מיהא אסור:

- דלכתחילה – אם לא מל ולא טבל אז מותר לקעקע בו, וכאן מדובר שמל וטבל (פתחי תשובה).

(ה) [מב]השורט בבשרו אינו חייב אא"כ עושה כן על מתו או לעבודת כוכבים, אלא שעל מתו חייבים בין ביד בין בכלי, ולעבודת כוכבים אינו חייב אלא בכלי:

- השורט – ולא ממלא את המקום בצבע (ש"ך).
- על מתו – בשביל מתו (ש"ך).

(ו) [מג]גדידה ושריטה על מת אסור אפילו שלא בפני המת. ועל צער אחר שרי:

- צער אחר – וי"א שצער אחר ג"כ אסור (ש"ך).

(ז) [מד]יש מי שאומר דדוקא שריטה אבל אם מכה בידו על בשרו עד שדמו שותת מותר [מה]ויש מי שאוסר:

- ויש מי שאוסר – אם עושה על המת, אבל אם עושה בשביל התורה מותר (ט"ז וש"ך).

(ח) [מו]המשרט ה' שריטות על מת אחד או על ה' מתים שריטה אחת חייב ה':

(ט) [מז]קרחה הוא שתולש משער ראשו על המת בכל מקום בראש, בין ביד בין בסם, ושיעורו [מח]כדי שיראה מראשו כגרים פנוי בלא שיער, [מט]וי"א שתי שערות, [נ]ויש מי שאומר דאיסורא איכא אפי' בשער א':

- אפילו שער א' – משום חצי שיעור אסור מן התורה (רע"א).

(י) [נא]קרח קרחה אחת על ה' מתים אינו חייב אלא אחת, אבל אם קרח ה' קרחות על מת א' חייב על כל או"א:

(יא) [נב]הקורח בראשו של חבירו והמשרט בבשר חבירו וחבירו מסייע, אם שניהם מזידים שניהם לוקים, אחד שוגג ואחד מזיד המזיד לוקה:

(יב) [נג]גם הנשים מוזהרות בבל יקרחו: הגה וכל שכן בבל ישרטו, ויש להזהירם שלא תתלשנה בשעריהן על מת שלא תבאנה לידי קרחה, וכן בשריטה:

סימן קפא

(א) [נד]פאות הראש הם שתים סוף הראש הוא מקום חיבורו ללחי מימין ומשמאל:

- מימין ומשמאל - אצל האזן (ש"ך).

(ב) [נה]בין שגילח הפאות בלבד בין שגילח כל הראש עם הפאות חייב:

(ג) [נו]אינו חייב אלא בתער [נז]ויש אוסרים במספרים כעין תער ויש לחוש לדבריהם:

- כעין תאר – שגוזז במספרים סמוך לבשר (ש"ך)[20].

(ד) [נח]גם הניקף חייב אם סייע בדבר, שמטה עצמו אליו להקיפו, [נט]אבל איסורא איכא אע"פ שלא סייע, לפיכך אסור להיות ניקף אפילו על ידי עובד כוכבים:

(ה) [ס]המקיף את הקטן חייב: [סא]אבל מותר להקיף את העובד כוכבים או את האשה, [סב]ויש מסתפקים בדבר. [סג]וקטן מותר להיות ניקף מן העובד כוכבים.

- ויש מסתפקים – ואינו עיקר (ש"ך).
- וקטן מותר – קשה שיש איסור על האבא של אמיר הלעכו"ם ולקטן אין שום איסור (פ"ת).

(ו) [סד]אשה אינה במצות הקפה, וי"א שאף על פי שמותרת להקיף פאת ראשה אסורה להקיף פאת ראש האיש ואפילו הוא קטן:

- אפילו – (רע"א ?).

(ז) [סה]עבדים חייבים בהקפת הראש כאנשים:

---

[20] עי' מנח"י ח"ד סי קיג אות ה, על פי משנה בנדה דף נב ע"ב כדי לכוף ראשן לעיקרן , וע' רמב"ם נזיר פ"ה הי"א וז"ל: נזיר שגלח שערה אחת לוקה בין בתער בין בזוג והוא שקצצה מעיקרה כעין תער וכן אם תלשה בידו לוקה אחד המגלח ואחד המתגלח שנאמר תער לא יעבור על ראשו ואם הניח ממנו כדי לכוף ראשה לעיקרה אינו לוקה שאין זה כעין תער:

- כאנשים – שכל הסיבה שנשים פטורות מאחר שאין להם זקן, ולעבדים יש זקן (ש"ך).

(ח) טומטום ואנדרוגינוס אסורין בהקפת הראש:

- אסורים – מספק (ש"ך).

(ט) [סו]שיעור הפאה מכנגד שער שעל פדחתו ועד למטה מן האוזן[21] מקום שהלחי התחתון יוצא ומתפרד שם, וכל רוחב מקום זה לא תגע בו יד:

- לא תגע – אבל לסרק את הפאות, ולתלוש שערות מותר (בפ"ת).

(י) [סז]אינו חייב על השחתת פאת הזקן אלא בתער, אבל במספרים מותר אפילו בעין תער: הגה [סח]ומ"מ נזהרים כשמסתפרין במספרים שיעשה היקף הגילוח בחלק העליון מן המספרות ולא בתחתון, פן יעשה הכל עם חלק התחתון והוי כתער. [סט]מיהו נראה דתחת הגרון אין לחוש בזה הואיל ואינו עיקר מקום הפאות:

- אלא בתער – ואפילו אם השערות מאד קטנות (בפ"ת). וכן באבן חד, אבל במשחה מותר (שם)[22].

---

[21] עי' רש"י מכות דף כ ע"א ד"ה שתים מכאן - חמש פאות יש לו לזקן אחד למטה מן האוזן מקום שלחי התחתון יוצא ומתפרד שם ושם נקרא פאה בחודו של לחי שבולט לחוץ ששם מתחלת הזקן וכל מה שלמעלה עד הצידעא בכלל פאת הראש היא ושתי השיבולות כל אחד מהן לסוף הלחי ונקרא פאה ואחת מלמטה שיער שבין השיבולת באמצע הסנטר שלועזין מנט"ן.

ועי' שם בגמ' כ ע"ב ז"ל: תנו רבנן פאת ראשו סוף ראשו ואיזהו סוף ראשו זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו.

[22] עי' נוב"י יו"ד סי' פא ז"ל: פשוט הוא דאם מעביר אבן על זקנו שהוא אסור דגם חודו של האבן חותך השער וכל שחותך השער סמוך לעיקרן הוי גילוח שיש בו השחתה ואסור. אמנם במשיחה שעושין כעין טיח הטיט אין זה גילוח ומותר כמ"ש לעיל ואף על פי כן לאותן שמגלחין על ידי טיחת טיט הזה של סיד ואויר"ם ונשאר הטיט הזה על פניהם עד שנתייבש ואח"כ גוררים את הטיח הזה מעל פניהם אני מזהיר אותם תמיד שלא לגרר הטיח הזה בסכין או בשאר דבר חד דבקל יכולים לבוא לגילוח שיש בו השחתה שע"י הגירור בכח יחתוך הסכין או הדבר חד השער אשר לא שלט בו טיח הזה והוי כמו תער לכן יטלו קיסם או כלי עצם חלק לגרר בו שבזה אין חשש חיתוך שערות כלל.

(יא) [ע]פאות הזקן הם ה׳ ורבו בהם הדעות, לפיכך ירא שמים יצא אם כולם ולא יעביר תער על כל זקנו כלל. [עא]ואפילו תחת הגרון:

- על כל זקנו – כולל השפם (ט״ז).

(יב) [עב]אשה שיש לה זקן מותרת להשחיתו, ודינה בהשחתת זקן האיש כדינה בהקפת ראש האיש:

סימן קפב

(א) [עג]המעביר שער בית השחי ובית הערוה, אפילו במספרים כעין תער[23], היו מכין אותו מכת מרדות. [עד]בד״א במקום שאין מעבירין אותו אלא נשים, כדי שלא יתקן עצמו תיקון נשים. אבל במקום שמעבירין אותו גם האנשים, אם העביר אין מכין אותו: הגה [עה]ואפילו לכתחילה שרי רק החבריס נמנעיס בכ״מ וע״ל סימן קנ״ו: ומותר להעביר שער שאר אברים במספרים בכל מקום:

- גם האנשים – י״א היינו גוים, וי״א דווקא יהודים (רע״א).
- אברים במספרים – כעין תער אבל תער עצמו אסור (ש״ך), וי״ח שבתער מותר (ט״ז).

(ב) [עו]מי שמגלח כל שיער שבו[24] מראשו ועד רגליו י״א שמותר לו לגלח גם של בית השחי ובית הערוה:

- מראשו – היינו מראש גופו עד סוף גופו שהרי לעיל קפא מבואר שאסור לגלח את הראש (ש״ך).

(ג) [עז]אסור לחוך בידו בשער בית השחי ובית הערוה כדי להשירו, אבל מותר לחוך בבגדו להשירו:

(ד) [עח]מי שיש לו חטטין בבית השחי ובית הערוה ומצטער מצד השער מותר להעבירו:

(ה) [עט]לא תעדה אשה עדי האיש כגון שתשים בראשה מצנפת או כובא או תלבש שריון וכיוצא בו ממלבושי האיש לפי מנהג המקום ההוא. או שתגלח ראשה כאיש. ולא יעדה איש עדי אשה, כגון

---

[23] אבל שלא כעין תער מותר (ב״י בשם הראשונים).
[24] לרפואה.

שילבש בגדי צבעונים, וחלי זהב במקום שאין לובשין אותם הכלים, ואין משימין אותו החלי אלא נשים: הגה ואפילו באחד מן הבגדים אסור אף על פי שניכרים בשאר בגדיהם שהוא איש או אשה, טומטום ואנדרוגינוס אסורים להתעטף כאשה:

- לא תעדה – רק דרך קישוט אסור אבל אם עושה כן מפני החמה הוא צנה או גשמים אין איסור. ויש מתירים משום שמחת פורים, וכן משום שמחת חתן, ויש אוסרים (ט"ז), כל המחלוקת היא רק בתיקוני אשה אבל אם לובש בגדי אשה עד שאינו ניכר שהוא איש או איפכא בכל ענין אסור (ש"ך).

(ו) אסור לאיש ללקט אפילו שער אחד לבן מתוך השחורות משום לא ילבש גבר וכן אסור לאיש לצבוע שערות לבנות שיהיו שחורות אפילו שערה אחת. וכן אסור לאיש להסתכל במראה וע"ל סימן קנ"ו:

- שערות לבנות – שזה נוי אשה אבל איפכא מותר (ט"ז).
- במראה – במקום שאין אנשים מסתכלים, אבל אם אנשים מסתכלים אין איסור, וחברים נמנעים (רע"א[25]).

[א] ספרא אחרי מות (פרשתא ט' פרק י"ג אות ח'), רמב"ם ע"ז פי"א ה"א, ה"ג.
[ב] רמב"ם שם וע"ז דף כט ע"א, וע' רמב"ם פיה"מ ע"ז פ,א מ,ג ורש"י ע"ז דף ח ע"א ד"ה בלוריתו.
[ג] ב,ק דף פג ע"א וסוטה דף מט ע"ב.
[ד] שו"ת מהרי"ק שורש פ"ח, וגם בפסקי מהרי"ק סי' רנ"א.
[ה] ר"ן ע"ז דף ב ע"ב ד"ה ישראל.
[ו] רמב"ם ע,ז פי"א ה"ג, ועי' ע"ז דף פג ע"א וסוטה מט ע"ב.
[ז] סנהדרין צב ע"א.
[ח] ע' פסחים קיג ע"ב ורש"י שם ותוס' שבת קנו ע"ב ד"ה כלדאי.
[ט] רמב"ם ע"ז פי"א ה"ז.
[י] תשובות המיוחסות לרמב"ן סי' רפ"ג.
[יא] סמ"ק קלו.
[יב] סנהדרין דף סה ע"ב.

---

[25] כרמ"א קנו סעיף ב.

[יג] שבת סז ע"ב.
[יד] שו"ת מהרי"ל סי' קיא.
[טו] רמב"ם הלכות ע,ז פי"א ה"ה.
[טז] ראב"ד הלכות ע"ז פי"א ה"ד, מחולין צה ע"ב.
[יז] רמב"ם שם.
[יח] סנהדרין סה ע,א.
[יט] סנהדרין קא ע"א.
[כ] רמב"ם ע"ז פי"א הי"א.
[כא] סנהדרין סה ע"א.
[כב] סנהדרין צ ע"א ורמב"ם ע"ז פי"א הי"ב.
[כג] סנהדרין קא ע"א.
[כד] רש"י בסנה' שם.
[כה] רמב"ם ע"ז פי"א הי"ב.
[כו] שבועות טו ע"ב.
[כז] סנהדרין סה ע"ב.
[כח] יראים סי' שלד ושלה.
[כט] סנהדרין סה ע"ב.
[ל] ב"י.
[לא] סנהדרין סז ע"ב.
[לב] רא"ש סנהדרין פרק ז' סי' ח'.
[לג] ר' ירוחם ני"ז ח"ה קנט ע"ד.
[לד] ר' ירוחם ני"ז ח"ה קנט ע"ד.
[לה] ר' ירוחם ני"ז ח"ה קנט ע"ד.
[לו] סנהדרין סה ע"א.
[לז] מכות כא ע"א.
[לח] רמב"ם ע,ז יב יא.
[לט] מכות כא ע"א.
[מ] תוספת מכות פרק ג ה"ט.
[מא] דרכי משה, דעת עצמו.
[מב] מכות כ ע"ב.
[מג] תרומת הדשן סימן רפו.
[מד] רמב"ן תורת האדם.
[מה] רא"ש בטור שדמ.
[מו] מכות כ ע"ב.
[מז] מכות דף כ ע"א.
[מח] רמב"ם ע"ז פי"ב הט"ו.

[מט] רא"ש מכות פ"ג סי' ב וג'.
[נ] רא"ש מו"ק סי' צג.
[נא] מכות דף כ ע"א.
[נב] רמב"ם ע"ז פי"ב הט"ז.
[נג] ירושלמי קידושין פ"א סוף ה"ז ועי' ריט"ף קידושין דף טו ע"א ורא"ש שם סי' ס.
[נד] מכות דף כ ע"א ודף כא ע"א.
[נה] רמב"ם ע"ז פי"ב ה"א.
[נו] רמב"ם ע"ז פי"ב ה"ו.
[נז] רא"ש מכות פ"ג סי' ב ג.
[נח] מכות דף כ ע"ב.
[נט] תוס' שבועות דף ג ע"א ד"ה ועל הזקן, וכן בב"מ דף י ע"ב דף"ה אקפי.
[ס] נזיר דף עז ע"ב ורי"ף ד ע"א מכות, ורא,ש שם פ"ג סי' ב וג'.
[סא] שם.
[סב]
[סג] ר"ן מכות דף רצד ע"ב&.
[סד] רי"ף ד ע"א מכות, ורא,ש שם פ"ג סי' ב וג'.
[סה] רמב"ם ע,ז פי,ב ה"ב.
[סו] ב"י.
[סז] מכות כ ע"א ודף כא ע"א, רמב"ם ע,ז פי"ב ה"ו.
[סח] תרומת הדשן סי' רצ"ה.
[סט] ד"מ.
[ע] רא"ש מכות פ"ג סי' ב ג'.
[עא]
[עב] קידושין לה ע"א.
[עג] רא"ש יבמות פרק מצות חליצה סי' ח.
[עד] רמב"ם ע"ז פי"ב ה"ט.
[עה] ר"ן ע"ז ט ע"ב ד"ה רואה.
[עו] רא"ש יבמות פרק מצות חליצה סי' ח.
[עז] נזיר נט ע"א.
[עח] שו"ת הרשב"א ח"ה סי' רעא.
[עט] רמב"ם ע"ז פי"ב ה"י.